

Posudek školitele

Vyjádření školitele doktoranda Mgr. Vlastimila Ondráka k průběhu studia a disertační práci „Soud krví a železem. Ukrajinský integrální nacionalismus, „banderovci“ a jejich místo v evropských dějinách“, předkládané v roce 2023 na ústavu českých dějin FF UK.

I. Hodnocení celého doktorského studia Mgr. Ondráka:

Mgr. Vlastimil Ondrák po celou dobu studoval velmi svědomitě. Aby mohl prostudovat relevantní archivní materiály v zahraničních archívech a seznámit se s potřebnou literaturou, naučil se polsky, pasivně zvládl rovněž ukrajinštinu a ruštinu. Absolvoval studijní pobyty (zahraniční stáže) v Polsku a na Slovensku.

Publikační činnost: Mgr. Ondrák je autorem sedmi studií a spoluautorem jedné další studie v recenzovaných časopisech a recenzovaných sbornících. Text předkládané disertační práce byl přijat k tisku v nakladatelství Academia.

Aktivní účast na vědeckých konferencích: Mgr. Ondrák se zúčastnil pěti mezinárodních konferencí v zahraničí (Polsko, Slovensko) a jedné konference domácí s mezinárodní účastí. Na všech konferencích vystoupil se samostatným vlastním příspěvkem.

II. Celkové hodnocení disertační práce:

Práce přináší komplexní pohled na vznik a vývoj ukrajinského integrálního nacionalismu ve 20. století, jakož i činnosti Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) i ukrajinské emigrace v Československu v meziválečném období a Ukrajinské povstalecké armády (UPA) na československém území po druhé světové válce. Této problematice se autor věnuje dlouhodobě. Položil si tyto otázky, (1) jaký byl vztah vlád meziválečného Československa k ukrajinské nacionalistické emigraci (OUN) a současně (2) jaký byl vztah OUN k československému státu a k speciálně k otázce příslušnosti Podkarpatské Rusi (v ukrajinském diskursu: Zakarpatské Ukrajiny). Dále autor řešil otázku (3), do jaké míry lze OUN, opírající se o ukrajinský integrální nacionalismus, považovat za fašistickou organizaci, a (4) zda byl ukrajinský integrální nacionalismus inherentně nenávislnou ideologií. Dalším okruhem problémů řešených v práci je (5) charakteristika vývoj poměrů v etnicky smíšených polsko-ukrajinských oblastech v letech 1942 až 1947 a s tím spojená otázka odpovědnosti za zločiny spáchané tam v uvedeném období na polském a ukrajinském obyvatelstvu (6). Autor se dále snaží objasnit problém vztahu ukrajinských nacionalistů k Československu bezprostředně po skončení druhé světové války (7), otázku možné zodpovědnosti UPA za násilnosti na východním Slovensku v letech 1945 až 1947 a konečně (9) se ptá, zda líčení činnosti UPA na území ČSR autory z doby do roku před rokem 1989 odpovídá realitě.

Ve své práci dospěl Mgr. Ondrák k následujícím závěrům: (1) československý stát neposkytoval podporu radikálním ukrajinským nacionalistům v meziválečném (a už vůbec ne v poválečném) období. Mezi československými zpravodajskými orgány a OUN sice docházelo k různým sondážím, ty však nikdy nepřerostly ve spolupráci. (2) Vztah OUN k československému státu nebyl jednoznačný a v průběhu času se měnil. Starší garnitura OUN považovala Československo za přátelský či neutrální stát, pro mladší generaci bylo Československo státem ovládajícím rusínská území Podkarpatské Rusi, podle programu OUN součástí příští sjednocené Ukrajiny, a bylo tudíž chápáno jako stát nepřátelský.

(3) Ideologie integrálního nacionalismu OUN byla sice nesporně ovlivněna dobovými politickými a myšlenkovými proudy hledajícími „třetí cestu“ mezi kapitalismem a komunismem (resp. mezi demokracií a komunistickou diktaturou), od italského fašismu a německého nacionálního socialismu se však v některých bodech poměrně zásadně odlišovala.

(4) Násilné metody OUN zdělila již po svých předchůdcích, ovšem ve formě relativně omezených aktů, zaměřených proti představitelům nepřátelských režimů. O násilí v masové formě lze hovořit až v letech druhé světové války, kdy bylo aplikováno všemi zúčastněnými stranami, v prostoru východní Evropy zejména nacistickým Německem a Sovětským svazem.

(5) Otázka zodpovědnosti za atrocitu na polském a ukrajinském obyvatelstvu za druhé světové války je dodnes bolestivým místem polsko-ukrajinských vztahů a je předmětem sporů mezi polskými a ukrajinskými historiky. Ukrajinská strana problém většinou interpretuje tak, že mezi oběma komunitami žijícími na západní Ukrajině (na Volyni a v Haliči) došlo ke kvaziobčanské válce vedené podzemními vojenskými organizacemi obou stran, což mělo za následek smrt desetitisíců lidí na obou stranách, přičemž oběťmi byli především civilisté. Polští historici obecně soudí, že ze strany radikálních ukrajinských nacionalistů došlo k pokusu o etnickou čistku Poláků. (6) Odpovědnost za zločiny spáchané na polském a ukrajinském národu v letech druhé světové války i po ní leží na konkrétních příslušnících zejména ozbrojených sil Německa, Sovětského svazu, OUN/UPA a polských organizací hnutí odporu.

(7) Vzhledem k vynucenému odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu pominula většina sporných bodů, které prizmatem elit OUN mezi nimi a ČSR existovaly. Proto bylo Československo po roce 1945 mylně vnímáno jako stát přátelský, přinejhorším neutrální. Tzv. rejdy UPA na její území neměly nepřátelský podtext, jejich smysl spočíval ve snaze varovat československé obyvatelstvo a představitele před hrozbou komunismu a sovětského

vlivu. Rovněž příslušníci UPA obecně nebyli slovenským obyvatelstvem vnímáni jako násilníci a povětšinou se jim dostalo vřelého přijetí. (8) Shromážděné prameny neumožňují zodpovědět otázku, zda, resp. do jaké míry byli příslušníci ukrajinského podzemí zodpovědní za trestnou činnost páchanou na východním Slovensku v letech 1945 až 1947 a která jim je obecně přisuzována (jde zejména o vraždy židovských obyvatel v obci Kolbasov na východním Slovensku v prosinci 1945). Jednotlivé případy často nebyly řádně, resp. vůbec vyšetřeny a odpovědnost za ně úřady připsaly UPA ad hoc a bez věrohodných důkazů. Při tom byl zcela ignorován fakt, že za dobu svého působení na území ČSR ukrajinští povstalci obecně nepáchali násilnou trestnou činnost. Je ale prokazatelné, že na drobné i závažné kriminalitě v oblasti východního polsko-slovenského pohraničí se významně podílely i deklasované živly z řad místního obyvatelstva z obou stran hranice, ozbrojené bandy dezertérů z různých armád a různé národnosti a částečně také jednotky polského vojska. (9) Za dobu trvání komunistického režimu v Československu neproběhlo objektivní vědecké zkoumání sledované problematiky. Literatura dění líčila značně zkresleně se zjevně negativním zaujetím proti příslušníkům ukrajinského podzemí. Tyto práce z hlediska studia problematiky nemají takřka žádnou výpovědní hodnotu. Tento fakt vyplývá mimo jiné z toho, že značná část autorů těchto prací se rekrutovala z řad někdejších příslušníků Sboru národní bezpečnosti, resp. Státní bezpečnosti.

Práce je napsána na základě studia původních materiálů z českých, slovenských a polských archívů, publikovaných dokumentů z polských a ukrajinských archívů, odborné domácí, polské i ukrajinské literatury.

III.

Zásadní připomínky k práci nemám, věcné chyby jsem nenašel. Pokud jde o otázku masakrů polského obyvatelstva na Volyni a ve východní Haliči v letech 1943-1944, kloním se k názoru, že šlo primárně o pokus velení UPA o etnické vyčištění oblastí, které měly být vlastně jádrem sjednoceného samostatného ukrajinského státu. V této oblasti původně žili Ukrajinci, Poláci, židé, Němci a Češi. Protože židovské obyvatelstvo bylo vyhlazeno už v letech 1942-1943 samotnými německými okupanty (byť často za pomoci místní ukrajinské policie) a většina Němců odešla do Německa v rámci německo-sovětské dohody o repatriaci ještě v roce 1940, představovali Poláci jedinou větší „problematickou“ etnickou skupinu (Čechů bylo příliš málo a proto problém nepředstavovali, velení UPA vydalo proto rozkaz, aby byli ponecháni na pokoji vyjma případů, kdy evidentně podporují Poláky). Na tom nic nemění skutečnost, že i polské podzemí (především jednotky krajně pravicových Národních ozbrojených sil – NSZ) provádělo pacifikační akce vůči ukrajinským vesnicím, především

v oblasti Chełmu, které mělo získat „čistě polský“ charakter. Stejný záměr sledovala i polská deportační „akce Visla“ v roce 1947 mající za cíl vyčistit od ukrajinské menšiny oblast na západ od řeky San, kterou provádělo vládní polské vojsko.

IV. Dotazy k obhajobě nemám.

Závěr:

Disertační práci Vlastimila Ondráka **doporučuji** k obhajobě a předběžně ji klasifikuji „prospěl“.

V Praze, 3. ledna 2023

prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
školitel